

УДК 615.85:613.88

Федоренко Раїса Петрівна,
к. психол.н., доцент кафедри медичної
психології та психодіагностики
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки, м.Луцьк

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ШЛЮБНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ ЯК ЗАСОБУ ЗАПОБІГАННЯ СІМЕЙНОЇ ДИСГАРМОНІЇ

У статті розглядаються проблеми шлюбної орієнтації та сімейної дисгармонії, здійснюється аналіз уявлень юнаків та дівчат про сімейне життя, аналізуються результати діагностики шлюбних орієнтацій молоді як засобу запобігання сімейної дисгармонії.

Ключові слова: шлюбні орієнтації, сімейна дисгармонія, установки, сімейні ролі, термінальні цінності, мотиваційний компонент.

Analysis of the marriage orientations problem of the youth as the means of domestic disharmony prevention

The problem of marriage orientation and family disharmony is observed in the article; the youths domestic life ideas are analysed; diagnostics results of the marriage orientations as the means of domestic disharmony prevention are represented.

Keywords: marriage orientations, domestic disharmony, settings, domestic roles, terminal values, motivational component.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство переживає ряд трансформаційних процесів, які відбуваються на соціальному, політичному, культурному та економічному рівнях. Ці зміни також стосуються й одного з найважливіших соціальних інститутів – інституту сім'ї, який виконує надзвичайно важливу роль як у становленні окремого індивіда, так і в життєдіяльності суспільства в цілому.

У сучасних умовах тотальних соціальних змін, соціального прогресу і демократизації відносин статей актуальною стає психолого-педагогічна проблема формування і розвитку в юнацькому віці ціннісно-орієнтаційної системи уявлень особистості про сім'ю, тому що саме цей період розвитку особистості характеризується необхідністю осмислення отриманого соціального й інтимного досвіду, знань, придбаних у процесі взаємодії з навколишнім світом.

Формування психологічної готовності до сімейного життя - багатоаспектна проблема, яку пов'язують зі зрілістю особистості, розвитком свідомості та самосвідомості індивіда. На думку вчених, самосвідомість у підлітковому та ранньому юнацькому віці структурується навколо статевого розвитку особистості (Л. Божович, М. Боришевський, І. Кон). Саме рівень розвитку статевої свідомості та самосвідомості визначає потреби, ціннісні, шлюбні орієнтації, мотиви, лінії поведінки як статевої істоти. Головну роль у виборі молодою людиною лінії поведінки у сфері міжстатевих стосунків відіграє розвиток її статевої самосвідомості [5, с. 212–236].

Історично поняття “шлюбної орієнтації” розвивалося як таке, що розкриває зв'язок індивідуального і суспільного у свідомості людини в єдності когнітивних та афективних процесів. Зокрема, А. І. Донцов визначає шлюбні орієнтації як смислові установки суб'єкта, усвідомлені ним у процесі соціалізації (входження у суспільство) і сформульовані у запропонованих суспільством термінах і особливостях виховання та розвитку особистості [7].

Аналіз наукової літератури показує, що в прямій постановці проблема уявлень про шлюб та сім'ю в аспекті картини світу людини майже не розроблялась. Але ця тема є досить актуальною, тому що кожна людина протягом життя формує свою картину світу та ієрархію потреб. Зокрема, Е. Фромм серед основних потреб людини, які лежать в основі необхідності єдності з іншими людьми, виділяє потребу в орієнтації. Він наголошує на тому, що у людини повинна бути певна картина світу для інтелектуального орієнтування у ньому [6].

У сучасній психології існує чітка тенденція до розмежування понять “шлюбна орієнтація” і “мотив поведінки”. А. В. Бітуєва, проаналізувавши роботи, у межах яких проводиться різниця між орієнтаційними та мотиваційними компонентами свідомості, запропонувала умовно поділити їх на два підходи. У межах першого підходу, який дослідниця умовно називає “структурно-функціональним”, мотиви і шлюбні орієнтації розглядаються як нижчий та вищий рівні у структурі свідомості. Другий підхід базується на

припущенні про різну сутнісну основу орієнтаційних і мотиваційних компонентів свідомості [1, с. 98 – 199].

І. М. Попова, для якої ближчим є другий підхід, розмежовуючи поняття “мотив” та “шлюбна орієнтація”, робить акцент на тому, що мотиваційні компоненти свідомості, на відміну від орієнтаційних, більшою мірою опираються на реальні потреби людини і характеризуються більшою індивідуальністю, прагматичністю та дієвістю [7, с. 23].

В. О. Ядов виокремлює шлюбні орієнтації в окремий рівень установок, у вищі установки. Уся градація при цьому виглядає таким чином: від фіксованих установок (вітальних та групових) через базові соціальні установки до шлюбних орієнтацій. Під фіксованістю установки при цьому розуміється ступінь її наближення до норми (коли установка тією чи іншою мірою нав’язується індивідові, а не приймається ним вільно і відповідально). Тому шлюбні орієнтації, за В. О. Ядовим, становлять собою інтегративні, вільно та відповідально обрані особистістю установки, що є ширшими і більш включеними, ніж будь-які фіксовані або ж навіть базові соціальні установки, орієнтири й ідеали [6 с. 171-178].

Виходячи з цієї логіки, шлюбні орієнтації, на відміну від фіксованих установок, формуються не в кожного індивіда, а лише в такого, який дійшов до необхідного ступеню особистісного розвитку.

Дані ряду соціологічних досліджень, а також результати спостережень в психологічній консультації з питань шлюбу та сім’ї дозволили виділити і описати сучасні тенденції у функціонуванні української сім’ї:

- зміна дошлюбної поведінки молоді, яка характеризується активними сексуальними пробами на фоні недостатньої сексуальної обізнаності, а також завищеними вимогами до партнера і до шлюбу в цілому;

- зміна мотивів вступу у шлюб, серед яких переважають раціональні та матеріальні розрахунки;

- зміна якісних показників сім’ї, які характеризується закритістю та дисгармонійністю;

- незахищеність членів сім'ї перед зовнішніми факторами;

- дезінтегрованість установок на лідерство і керівництво (значна частина чоловіків вважають, що головою сім'ї має бути чоловік, натомість жінка орієнтована на демократичну сім'ю. Причому, на практиці багато молодих жінок у сімейному житті виявляють тенденцію до домінування і маніпуляції партнером, дітьми);

- збільшення скарг подружжя на сексуальні дисфункції, які детерміновані психологічними факторами;

- погіршення батьківсько-дитячих відносин [7].

Крім того, в Україні, як і в ряді інших країн, простежується тенденція щодо зростання числа незареєстрованих шлюбів. В науковій літературі даний вид шлюбу має назву цивільного і окреслюється як більш-менш тривалий союз між неодруженим чоловіком та незаміжною жінкою. Характеризується веденням спільного побуту, в якому передбачається вірність партнерів, спільна турбота про дітей, можливість матеріального забезпечення одного партнера іншим [3, с. 253].

На думку А. Б. Добрович, поряд з поняттям шлюбної орієнтації, слід розглядати проблеми формування психологічної готовності молоді до сімейного життя, оскільки, як свідчать дослідження, однією з причин сімейної дисгармонії молодій сім'ї є психологічна неготовність молодих людей до вступу у шлюб [7]. В якості одного з найважливіших моментів слід виділити правильне розуміння молоддю ролі сім'ї і шлюбу в сучасному суспільстві, що, у свою чергу, пов'язано з особливостями формування в них установок, орієнтації на вступ у шлюб [6, с. 122].

Психологічна готовність до шлюбу – це динамічне утворення, яке залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів, і становить складний синтез взаємопов'язаних та взаємообумовлених компонентів [4].

До структури психологічної готовності включаються такі компоненти: мотиваційний, особистісний, пізнавальний, емоційно-регулятивний, поведінковий [4].

На думку І. В. Гребенникова, однією з причин виникнення дисгармонії у сімейній парі може бути незадоволення потреб подружжя. При цьому він вважає, що стабільність шлюбу залежить не тільки від матеріального забезпечення подружжя, а й від задоволення емоційно-психологічних потреб. Емоційно-психологічна стабільність шлюбу, на думку вченого, залежить від задоволення потреби подружжя в ласці, ніжності, турботі і увазі один до одного, а також спільних цінностей та поглядів на сімейне життя [2].

Важливим елементом відносин у родині є емоційно-оцінні зв'язки, що включають думки, уявлення чоловіка і жінки про ті або інші властивості, риси характеру, вчинки один одного. Ці оцінки розташовуються переважно по умовній осі "подобається" – "не подобається". З часом ці суб'єктивні оцінки піддаються корекції. Ті ж самі властивості характеру, звички, манери чоловіка або жінки викликають інші, часом прямо протилежні емоційні реакції. У такому випадку, на думку В. С. Торохтія, говорять про психологічну зрілість особистості. До психологічної зрілості та недопущення розвитку сімейної дисгармонії, В. С. Торохтій відносить відсутність надмірного егоїзму, агресивності і навпаки - наявність здатності визнавати власні помилки і прагнення до постійного самовдосконалення в подружніх відносинах [8].

Б. Круглов вважає, що для уникнення розвитку сімейної дисгармонії в подружній парі необхідним є впровадження системи підготовки молоді до сімейного життя одночасно зі статевою освітою і статевим вихованням та формуванням навичок міжособистісного спілкування, що, насамперед, полягає в умінні порівнювати свої інтереси і вчинки з інтересами і вчинками іншого індивіда [7].

Отже, сімейна дисгармонія виникає тоді, коли між партнерами є певна неузгодженість в поглядах, уявленнях, цінностях. Наприклад, С. В. Ковальов стверджує, що існує парадокс шлюбно-сімейних уявлень юнаків та дівчат, який полягає в значному розходженні якостей бажаного супутника життя та передбачуваного партнера у повсякденному спілкуванні. Так, якості особистості, що вважаються значимими для чоловіка чи дружини, в реальному

спілкуванні молодих людей не мають вирішального значення. Тому вчений наголошує на тому, що помилковість образу партнера може бути одним з джерел неадекватного вибору, що, в свою чергу, може призвести до розвитку сімейної дисгармонії. Також причинами розвитку дисгармонії у сім'ї можуть бути: незадоволеність інтимно-сексуальним життям з партнером; не влаштована господарсько-побутова сфера та незадовільний розподіл сімейних обов'язків; різне виховання партнерів в дитинстві; незадоволеність емоційно – психотерапевтичної сфери сім'ї [4].

Процедура та методика дослідження. Теоретичний аналіз проблеми шлюбної орієнтації молоді зумовив розроблення програми емпіричного дослідження й підбір діагностичних методик, що дали змогу виявити рівень готовності до вступу у шлюб, орієнтацію молоді на значимість у сімейному житті сексуальних стосунків, особистісної спільності чоловіка та дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів, господарсько-побутового обслуговування, моральної та емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів, а також життєві цінності та їх роль у сімейному житті.

У дослідженні, яке було спрямоване на аналіз шлюбних орієнтацій молоді як засобу запобігання сімейної дисгармонії, взяло участь 100 респондентів (50% юнаків та 50% дівчат) – учнів загальноосвітньої школи I – III ступеня № 25 міста Луцька, віком від 16 до 18 років.

В якості психодіагностичного інструментарію для дослідження шлюбних орієнтацій молоді як засобу запобігання сімейної дисгармонії, було використано наступні методики: тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Ф. Юнди; методика визначення узгодженості сімейних цінностей та рольових установок в сімейній парі А. Н. Волкової; опитувальник термінальних цінностей І. Г. Сеніна; методика незакінчених речень.

Отримані результати, їх аналіз та висновки. Аналіз результатів проведеного емпіричного дослідження продемонстрував наступне:

- Щодо сфери особистісної ідентифікації з партнером, слід зазначити, що молоді притаманні високі очікування спільності в інтересах, потребах,

захопленнях, поглядах на життя, ціннісних орієнтаціях зі своїм майбутнім сімейним партнером, а також сумісного проведення вільного часу.

- Аналіз особливостей орієнтацій молоді в інтимно – сексуальній сфері засвідчив, що молодь надає великого значення та орієнтується на сексуальну гармонію в сім'ї як важливу умову сімейного щастя та благополуччя.

- У господарсько-побутовій сфері молодь орієнтується на те, що більшість функцій при веденні домашнього господарства, забезпеченні сімейно – побутового комфорту сім'ї, буде виконувати партнер.

- Аналізуючи особливості орієнтацій молоді щодо батьківсько-виховної сфери, слід зазначити, що представникам молодого покоління властивою є відповідальність за своїх дітей та прагнення повноцінно їх виховувати. Цікавим є також те, що прагнення до особистої участі у виконанні батьківсько-побутових функцій переважає над бажанням передати ці функції своєму партнеру.

- Результати вивчення сфери соціальної активності показали, що молодь переважно орієнтується на соціальну активність (професійну, суспільну), впровадження позасімейних інтересів, які є основними цінностями в процесі міжособистісної взаємодії партнерів для стабільності шлюбно-сімейних відносин. При цьому слід зазначити, що вираженість особистих професійних потреб особистості у соціальній активності є нижчою від професійних вимог до свого партнера, та знаходиться на низькому рівню розвитку.

- У емоційно-психотерапевтичній сфері молодь орієнтується на взаємну моральну та емоційну підтримку членів сім'ї, виділяючи її як важливу цінність, а також сприймає шлюб як середовище, яке сприяє психологічному розвантаженню та підтриманню внутрішнього комфорту. Слід зазначити також і той факт, що розподіл емоційно-психотерапевтичних функцій знаходиться на однаковому рівні.

- Аналізуючи особливості шлюбних орієнтацій молоді щодо сфери зовнішньої привабливості, слід зазначити, що молодь орієнтується як на свій,

так і на зовнішній вигляд свого партнера, надає йому вагомого значення та прагне, щоб він відповідав стандартам сучасної моди.

Отже, на основі проведеного аналізу виявилось, що значна більшість представників молодого покоління у віці від 16 до 18 років мають високий рівень готовності до вступу у шлюб. При цьому слід враховувати те, що шлюбні орієнтації молоді розкриваються у прагненні молоді до створення міцних, щасливих, дружелюбних сімей, члени яких завжди будуть готовими до компромісу та конструктивного вирішення проблем.

Література:

1. Битуева А. В. Особенности структурного строения ценностных ориентаций / А. В. Битуева // Новое время. – 2000. – № 3. – С. 12–19.
2. Гребенников И. В. Основы семейной жизни / И.В.Гребенников. – М. : Просвещение, 2002. – 158 с.
3. Кляпець О. Я. Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу / О.Я. Кляпець. – К. : Інститут соціальної та політичної психології, 2004. – 21 с.
4. Ковалев С. В. Психология современной семьи / С.В.Ковалев. – М. : Просвещение, 2010. – 208 с.
5. Кон И. С. Психосексуальное развитие и взаимоотношение полов / И.С.Кон // Кон И.С. Психология ранней юности. – М. : Просвещение, 2009. – С. 212–236.
6. Левицкий В. Н. Психология семейных отношений / В.Н.Левицкий. – К. : Феникс, 2009. – 124 с.
7. Терещенко М. В. Уявлення про шлюб та сім'ю як аспект картини світу людини / М.В.Терещенко. – К. : Нова книга, 2011. – 321 с.
8. Торохтий В. С. Психологическое здоровье семьи и пути его изучения / В.С.Торохтий // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 2006. – № 3, 4. – С. 20–30.